

Formatief evalueren

Een essentieel onderdeel van het bewegingsonderwijs

In de onderwijspraktijk is de laatste jaren steeds meer aandacht ontstaan voor de functie en de kwaliteit van evalueren. Net als andere vakgebieden is ook het vakgebied LO in toenemende mate op zoek naar de juiste plek en vorm van evaluatieactiviteiten binnen het curriculum. Activiteiten waarmee we het leerproces van leerlingen kunnen optimaliseren en ondersteunen. Voor deze laatste opdracht lijkt met name formatief evalueren onmisbaar.

TEKST GWEN WEELDENBURG EN MENNO SLINGERLAND

Als leraar LO bepaal je door het formuleren van leerdoelen de richting van het leerproces van je leerlingen. Leerdoelen die relevant zijn en die je kunt verantwoorden in het licht van de algemene (landelijke) doelstelling van het vak LO en het wettelijk kader (kerndoelen en eindtermen). Maar vooral ook leerdoelen die zijn afgestemd op het niveau van de leerlingen en die voor iedere leerling haalbaar en uitdagend zijn. Op grond van deze leerdoelen bepaal je de leerinhouden, leeractiviteiten, didactische werkvormen, groeperings- en organisatievormen. Je richt een (gedifferentieerde) leeromgeving in waarmee het leerproces van leerlingen geoptimaliseerd wordt en de gestelde leerdoelen bereikt kunnen worden. Om te controleren of deze leerdoelen ook daadwerkelijk zijn behaald, of dat de leerlingen gedurende het leerproces op de juiste weg zijn en het onderwijs voldoende ondersteuning biedt, zijn evaluatieactiviteiten noodzakelijk. Evalueren, in de literatuur ook wel aangeduid met 'toetsen', 'beoordelen' of 'assessment', zijn doelgerichte activiteiten waarmee informatie verzameld en geïnterpreteerd wordt omtrent de vaardigheden, kennis of houding van de leerling (Onderwijsraad, 2018; Ter Horst, Van de Kam-van Lent, Van Stiphout, Baas & Castelijns, 2016).

Samenhang in het onderwijs

Om zorg te dragen voor krachtig en effectief bewegingsonderwijs, is het van belang dat er

een goede afstemming is tussen de leerdoelen, de leeractiviteiten én de evaluatieactiviteiten. De afstemming tussen deze drie didactische aspecten wordt door Biggs (1996) 'Constructive Alignment' genoemd. Hierover hebben wij al eerder een artikel in het LO Magazine geschreven (Borghouts, Weeldenburg, Slingerland & Van Dokkum, 2015). Wanneer leerlingen bijvoorbeeld tijdens een softbalspelvorm de juiste veld- en honkpositie in moeten kunnen nemen (*leerdoel*), dan dienen de *leeractiviteiten* in de lessen gericht te zijn op de ontwikkeling van deze vaardigheden. De *evaluatieactiviteiten* zouden

Om zorg te dragen voor krachtig en effectief bewegingsonderwijs, is het van belang dat er een goede afstemming is tussen de leerdoelen, de leeractiviteiten én de evaluatieactiviteiten

vervolgens ook in lijn moeten liggen met deze leerdoelen en leeractiviteiten. Deze samenhang klinkt logisch. Toch blijkt uit landelijk onderzoek van Borghouts, Slingerland & Haerens (2016) dat van deze logische samenhang in het bewegingsonderwijs zeker niet altijd sprake is. Een interessant voorbeeld hierbij is het zogenaamde 'inzetcijfer'. Regelmatig wordt in de LO-praktijk zichtbaar dat leerlingen aan het



▲ Elkaar observeren

einde van de lessenserie een beoordeling krijgen voor de 'inzet', zonder dat hier bij aanvang van het onderwijsleerproces concrete leerdoelen en/of succescriteria voor zijn geformuleerd. Laat staan dat er gedurende de lessenserie op een planmatige en systematische wijze leeractiviteiten worden aangeboden waarmee de leerlingen de ondersteuning en ruimte krijgen om richting het gewenste gedrag te kunnen groeien.

Belang van evalueren

Aan de hand van evaluatieactiviteiten krijgen zowel jij als jouw leerlingen waardevolle informatie. De leerlingen krijgen onder andere inzicht in wat er van hen wordt verwacht, of ze op de juiste weg zitten en uiteindelijk aan de verwachtingen voldoen. Jij verkrijgt informatie ten aanzien van de leervorderingen en leeropbrengsten van je leerlingen en daarmee informatie over de effectiviteit van jouw onderwijs. Op basis van de informatie die de evaluatieactiviteiten opleveren, wordt het zowel voor jou als leraar als voor de leerling mogelijk om tussentijds bij te sturen. Evalueren vormt daarmee een noodzakelijke activiteit om informatie te achterhalen op grond waarvan jij verantwoorde

beslissingen kunt nemen tijdens het onderwijsleerproces. Ze moeten vanuit dat oogpunt dan ook gezien worden als een strategisch en essentieel onderdeel van het onderwijsleerproces en niet enkel als sluitpost van het onderwijs (Dochy, Heylen & Van de Mosselaer, 2002). Om evaluatieactiviteiten op deze manier in te zetten en te gebruiken in het onderwijsleerproces, is echter niet eenvoudig. Het is bij het ontwerpen van onderwijs niet alleen van belang om op basis van de leerdoelen na te denken over passende leerinhoud en organisatievormen, maar daarbij ook meteen na te denken over welke evaluatieactiviteiten je op welk moment op welke wijze gaat inzetten. Hierbij is het noodzakelijk dat je op de hoogte bent van de verschillende functies van evalueren.

Summatief evalueren versus formatief evalueren

Op basis van het doel dat je als leraar met de evaluatieactiviteiten binnen het onderwijs voor ogen hebt, kan onderscheid worden gemaakt tussen een summatieve en formatieve functie van evalueren.

Summatief evalueren

Van summatieve evaluatie wordt gesproken wanneer de evaluatieactiviteiten ingezet worden om de leeropbrengst of leeruitkomst van het onderwijsleerproces in kaart te brengen. Aan het einde van het onderwijsleerproces (een lessenserie, periode, semester, schooljaar, etc.) wordt nagegaan in welke mate de leerlingen de vooraf gestelde leerdoelen hebben behaald. Aangezien het bij deze evaluatieactiviteiten gaat om een kwaliteitsbeoordeling van de opbrengsten van het leren, wordt ook wel gesproken over 'Evalueren van het leren' (Castelijns et al., 2011) of 'Assessment of Learning' (AoL; Assessment Reform Group, 1999). Summatieve evaluatieactiviteiten zijn waardevol en noodzakelijk in het onderwijs. Ze geven enerzijds richting en sturing aan het leerproces van de leerling en anderzijds verschaffen ze de leraar, de vakgroep, de school, de onderwijsinspectie informatie over de kwaliteit en effectiviteit van het onderwijs. Alleen wanneer enkel of te veel gebruik wordt gemaakt van summatieve evaluatie, dan kan dit negatieve effecten hebben op het leerproces van leerlingen (o.a. Hattie & Timperley, 2007; Harlen & Deakin Crick, 2003). Summatief evalueren heeft nog vaak een straf- en beloningskarakter, en legt (sommige) leerlingen op die manier druk op (Krijgsman, Borghouts, Van Tartwijk, Mainhard, & Haerens, 2017). Daarbij is het gevaar dat de leerling nog enkel deelneemt aan de lessen, omdat hij aan het einde van de lessenserie een beoordeling van jou krijgt, en dus niet omdat de lessen an sich als zinvol, betekenisvol, uitdagend en plezierig worden ervaren. Dit laatste is juist

gezien de landelijke doelstelling van het vak LO, die onder andere gericht is op het enthousiasmeren en motiveren van leerlingen voor een leven lang bewegen (KVLO, 2017), van groot belang.

Formatief evalueren

Van formatieve evaluatie wordt gesproken wanneer het doel van de evaluatieactiviteiten gericht is op de ondersteuning van de leerlingen in hun leerproces (Sluismans & Kneyber, 2016). Middels formatieve evaluatie wordt informatie verzameld waarmee de leraar én de leerling zelf zijn leerproces kan optimaliseren of bijsturen (Griffith, 2008). Informatie die duidelijkheid geeft over de fase waar de leerling zich in zijn leerproces in bevindt, tegen welke problemen hij mogelijk aanloopt, welke ondersteuning hij nog nodig heeft en wat mogelijke vervolgstappen zouden kunnen zijn. Deze evaluatieactiviteiten worden ontplooid *tijdens* het leerproces in plaats van *erna*. Hierbij is niet alleen een rol weggelegd voor de leraar, maar met name ook voor de leerling zelf en zijn medeleerlingen. Aangezien het doel van formatieve evaluatie is om het leren van de leerling te bevorderen, wordt ook wel gesproken over 'Evalueren om te leren' of 'Assessment for Learning'. Gezien de kenmerken kan formatief evalueren eigenlijk beter worden aangemerkt als een didactische aanpak of als didactisch handelen in plaats van een evaluatie- of beoordelingspraktijk (Van Silfhout, Trimbos & Hasselerharm, 2018).

Versterken van de formatieve functie van evalueren

In de huidige onderwijspraktijk lijkt de nadruk nog steeds vaak te liggen op summatieve evaluatieactiviteiten. Dit is de reden waarom steeds meer opgeroepen wordt om de formatieve functie van evalueren in het onderwijs te versterken (Onderwijsraad, 2018). Daarmee word ook jij als leraar LO uitgedaagd om bij het ontwerpen en realiseren van het bewegingsonderwijs de juiste balans te vinden tussen summatieve en formatieve evaluatieactiviteiten.

Om formatieve evaluatieactiviteiten succesvol te kunnen implementeren in het (bewegings) onderwijs kan gebruik worden gemaakt van onder andere de 5-fasen-cyclus van Gulikers & Baartman (2017) en de vijf kernstrategieën van Black & Wiliam (2009) en Leahy et al. (2005). In het artikel *Formatief evalueren bij bewegen en sport* van Swinkels en Van Silfhout (2019), opgenomen in dit topic, wordt uitvoerig ingegaan op de wijze waarop je de vijf-fasen-cyclus in je lessen kunt hanteren. Daarom besteden we in dit artikel enkel verder aandacht aan de vijf kernstrategieën.

Referenties

- Assessment Reform Group. (1999). *Assessment for learning: Beyond the black box*. Cambridge, Engeland: University of Cambridge.
- Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher Education*, 32, 347-364.
- Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5-31.
- Borghouts, L. B., Slingerland, M., & Haerens, L. (2016). Assessment quality and practices in secondary PE in the Netherlands. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 22(5), 423-489.
- Borghouts, L., Weeldenburg, G., Slingerland, M., Van Dokkum, G. (2015). Doelen, lessen en beoordelen: één geheel; constructive alignment bij LO. *Lichamelijke Opvoeding* 2, 38-41.
- Castelijns, J. & Andersen, I. (2013). *Beoordelen om te leren: Leerlingen als mede-beoordelaars van hun eigen leerproces*. 's Hertogenbosch, Nederland: KPC Groep.
- Castelijns, J., Segers, M. & Struyven, K. (2011). *Evalueren om te leren: Toetsen en beoordelen op school*. Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho.
- Dochy, F., Heylen, L. & Mosselaer, H. van de (Eds.) (2002). *Assessment in krachtige leeromgevingen: Nieuwe toetsvormen en examinering in competentieontwikkeld onderwijs en probleemgestuurd leren*. Utrecht, Nederland: Lemma.
- Griffith, S.A. (2008). A proposed Model for Assessing Quality of Education. *International Review Education*, 54(1), 99-112.
- Gulikers, J., & Baartman, L. (2017). Doelgericht professionaliseren. *Formatief toetsen met effect!* Wat DOET de docent in de klas? Eindrapport NRO-PPO overzichtsstudie dossiernummer 405-15-722.
- Hattie, J. & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77, 81-112.
- Harlen, W., & Deakin Crick, R. (2003). Testing and motivation for learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 10(2), 169-207.
- Krijgsman, C., Borghouts, L., van Tartwijk, J., Mainhard, T., & Haerens, L. (2017). Zijn cijfers motiverend of geven cijfers juist een verhoogd gevoel van druk? *Examens*, (4), 25-28.
- KVLO. (2017). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: KVLO.



Vijf kernstrategieën van formatief evalueren

De vijf kernstrategieën van formatief evalueren (Black & Wiliam, 2009; Leahy et al., 2005) zijn onder andere gericht op het verhogen van de betrokkenheid en het zelfregulerend vermogen van leerlingen tijdens het onderwijsleerproces. Ze zijn vormgegeven aan de hand van de procescyclus van feedup, feedback en feedforward, en de drie actoren in het onderwijsleerproces, te weten de leraar, de medeleerlingen en de leerling zelf (zie tabel 1). Deze strategieën vormen concrete handvatten om formatief evalueren in je eigen onderwijspraktijk te integreren. **Feedup** heeft betrekking op de informatie die je bij aanvang van het leerproces communiceert met je leerlingen ten aanzien van het doel van het onderwijs (les/lessenreeks) en het verwachte (beweeg)gedrag. Hierbij staat de vraag 'Waar moet ik naartoe?' centraal. Door het geven van **feedback** krijgen de leerlingen vervolgens informatie en inzicht in hoe een taak of leeractiviteit wordt uitgevoerd. Het gaat hier dus om de vraag: 'Hoe doe ik het op dit moment?' Tot slot, en wellicht nog meer van belang, is het geven van **feedforward**. Hiermee krijgt de leerling informatie en inzicht in de (nog) te

	Waar werkt de leerling naar toe? (Feedup)	Waar staat de leerling nu? (Feedback)	Hoe komt de leerling naar de gewenste situatie? (Feedforward)
Docent	(1) Verhelderen van leerdoelen en delen van criteria voor succes	(2) Verzamelen van bewijs over het leren van leerlingen (toetsing) 2	(2) Terugkoppeling geven en gericht op verder leren 3
Medeleerling	(1) Begrijpen en delen van leerdoelen en criteria	(4) Activeren van leerlingen als belangrijke informatiebronnen voor elkaar (peer assessment) 4	
Leerling	(1) Begrijpen van leerdoelen en criteria 1	(5) Activeren van leerlingen in het stimuleren van eigenaarschap over het eigen leren (self-assessment) 5	

Tabel 1. 'Vijf kernstrategieën voor formatief evalueren' (Black & Wiliam, 2009; Leahy et al., 2005).

nemen stappen richting het leerdoel en wordt gezorgd dat de leerling de vraag 'Hoe nu verder?' kan beantwoorden. Middels het doorlopen van deze feedup, feedback, feedforward cyclus kun je het leerproces van je leerlingen optimaliseren (Hattie & Timperley, 2007).

De vijf kernstrategieën helpen je als leraar LO om formatief evalueren te integreren en te implementeren in je lessen. Uiteraard dien je voortdurend rekening te houden met de mogelijkheden van je eigen leerlingen en de (invloeding van) evaluatieactiviteiten af te stemmen op jouw eigen specifieke onderwijscontext. De eerste strategie verwijst naar het verduidelijken, delen en begrijpen van de leerdoelen en de succescriteria. Wil je het leerproces van leerlingen optimaliseren, dan is het van belang dat de leerlingen bij aanvang van het leerproces duidelijkheid krijgen over wat er van hen wordt verwacht (Castelijns & Andersen, 2013). Informatie die ervoor zorgt dat de leerling zijn leerproces kan richten, maar er ook voor zorgt dat jij in staat wordt gesteld om zinvolle, relevante feedback te kunnen geven en doelgericht didactisch kunt handelen. Om te zorgen dat leerlingen zich ook daadwerkelijk gaan inspannen om deze leerdoelen te bereiken en verantwoordelijkheid nemen voor het eigen leerproces, is het belangrijk dat ze de leerdoelen begrijpen en dat ze zich kunnen committeren aan deze doelen. Dit kan bereikt worden door leerlingen actief te betrekken bij het bespreken, en mogelijk zelfs bij het (deels) bepalen van de leerdoelen en succescriteria. De tweede strategie heeft betrekking op leeractiviteiten of didactische werkvormen waarmee zowel jij als je leerlingen informatie verkrijgen over waar ze in hun leerproces staan ten aanzien van de leerdoelen en succescriteria. Wat gaat al goed en wat gaat nog minder goed? De derde strategie zijn de activiteiten waarmee je jouw leerlingen duidelijkheid geeft over de mogelijke vervolgstappen. Bij de vierde strategie wordt de rol van de medeleerlingen in de

evaluatieactiviteiten benadrukt. Hierbij gaan de leerlingen middels peer assessment elkaars (bewegings)gedrag bekijken en elkaar voorzien van feedback. De vijfde strategie verwijst naar het stimuleren van het nemen van verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces (o.a. middels self-assessment).

Het toepassen van deze formatieve kernstrategieën in de dagelijkse onderwijspraktijk blijkt meer dan de moeite waard te zijn. Ze hebben namelijk de potentie een positieve bijdrage te leveren aan het leren, de betrokkenheid, de intrinsieke motivatie en de zelfregulatie van de leerling, en ze kunnen leiden tot een hoge leerlingtevredenheid en betere resultaten (o.a. Hattie & Timperley, 2007; Pellegrino, Chudowsky & Glaser, 2001; William & Leahy, 2015).

Summatief en formatief evalueren van belang

We hebben in dit artikel zeker geen pleidooi willen houden voor het afschaffen van summatieve evaluatieactiviteiten. Uiteindelijk is zowel summatief als de formatief evalueren van belang in het onderwijs (Castelijns & Andersen, 2013). Het gaat dan ook niet zozeer om de discussie welke vorm van evaluatie goed of slecht is, maar veelal om de vraag wat je er als leraar LO mee wilt bereiken. Dat we in het bewegingsonderwijs echter staan voor de uitdaging om op zoek te gaan naar een betere balans tussen formatief en summatief evalueren lijkt evident. In de praktijk betekent dit vaak dat we met name de formatieve evaluatieactiviteiten moeten zien te versterken en optimaliseren. In dit topic besteden we daarom uitvoerig aandacht aan formatieve evaluatieactiviteiten en -instrumenten.

Gwen Weeldenburg en Menno Slingerland zijn opleidingsdocenten aan Fontys ALO Eindhoven en werkzaam als onderzoekers binnen het lectoraat Move to Be van Fontys Sporthogeschool, Eindhoven.

Leahy, S., Lyon, C., Thompson, M., & Wiliam, D. (2005). Classroom Assessment: Minute by Minute, Day by Day. *Educational Leadership*, 63(3), 19-24.

Onderwijsraad. (2018). *Toets wijzer: Naar een eigen(tijdse) wijze van toetsen en examineren*. Den Haag, Nederland: Excelsior.

Pellegrino, J.W., Chudowsky, N. & Glaser, R. (2001). *Knowing what students know: The science and design of educational assessment*. Washington, DC: National Academic Press.

Sluismans, D. & Kneyber, R. (red.) (2016). *Toetsrevolutie: Naar een feedbackcultuur in het voortgezet onderwijs*. Culemborg: Phronese

Van de Kam-van Lent, T., Van Stiphout, R., Baas, D., & Castelijns, J. (2016) Leerlingen evalueren hun eigen leerproces. In D. Sluismans & R. Kneyber (Reds.), *Toetsrevolutie: Naar een feedbackcultuur in het voortgezet onderwijs* (pp. 43-58). Culemborg, Nederland: Phronese.

Van Silfhout, G., Trimbos, B., & Hasselerharm, S. (2018). *Formatief evalueren: Het belang van de dialoog over leerdoelen en succescriteria*. Enschede: SLO.

William, D., & Leahy, S. (2015). *Embedding formative assessment. Practical techniques for k-12 classrooms*. West Palm Beach: Learning Sciences International.

Foto's

Anita Riemersma

Contact

g.weeldenburg@fontys.nl

Kernwoorden

evalueren, formatief, summatief, beoordelen, ontwikkeling.